

ظہور و سقوط مرعشاہ

تألیف: مصطفیٰ مجد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به همسر خانم ژاله آزاد
که شکیبایی مستمر او مرا در تدوین و
تنظیم این پژوهش یاری داد.

ظهور و سقوط مرعشيان

دکتر مصطفی مجد

نشر رسانش - ۱۳۸۷

سرشناسه : مجد، مصطفی، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور : ظهور و سقوط مرعشیان / مصطفی مجد.
مشخصات نشر : تهران: رسانش: بندر عباس: دانشگاه آزاد اسلامی
(بندر عباس)، ۱۳۸۷.
مشخصات ظاهری : ۳۴۴ص. : مصور، جدول، نقشه، نمونه، نمودار.
شابک : ۴۵۰۰۰ ریال : 9-15-5011-600-978
وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا
یادداشت : چاپ قبلی: رسانش، ۱۳۸۰ تحت عنوان "مرعشیان
در تاریخ ایران" منتشر شده است.
یادداشت : کتاب‌نامه: ص. ۲۹۱ - ۲۹۸.
یادداشت : نمایه.
موضوع : مرعشی (خاندان) -- تاریخ.
شناسه افزوده : دانشگاه آزاد اسلامی (بندر عباس).
رده‌بندی کنگره : CS ۱۴۱۹ / م ۴۲۱۳۸۷
رده‌بندی دیویی : ۹۲۹ / ۲۰۹۵۵
شماره کتاب‌شناسی ملی : ۱۶۱۵۸۴۴

بهار شمالی. شکیبا. شیرازی. پلاک ۷. واحد ۲.
تلفن: ۰۹۱۲ ۱۳۰ ۹۱ ۳۱ تلفکس: ۷۷۵۳۰۵۳۶ rasanesh.pub@gmail.com

ظهور و سقوط مرعشیان

دکتر مصطفی مجد

طرح جلد و صفحه‌آرایی: علیرضا علی‌نژاد

ناشر: رسانش

با همکاری دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندر عباس

لیتوگرافی: پارسیان

چاپ: متین

صحافی: مؤمن

چاپ اول: تهران - ۱۳۸۷

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: ۹ - ۱۵ - ۵۰۱۱ - ۶۰۰ - ۹۷۸

قیمت ۴۵۰۰ تومان

سپاس‌گزاری.....	۹
مقدمه.....	۱۴
فصل اول: معرفی و تحلیل منابع، محسنات و کاستی‌های آن‌ها.....	۱۹
فصل دوم: از ورود اسلام تا روزگار تأسیس سلسله سادات مرعشی در مازندران.....	۴۳
فصل سوم: اصل و نسب، زندگانی، عقاید و تعالیم سیدقوام‌الدین و عوامل شکل‌گیری حکومت مرعشیان.....	۶۹
فصل چهارم: مرحله دوم حکومت سادات مرعشی (از بازماندگان سیدقوام‌الدین تا یورش تیمور و برانداختن حکومت سادات مازندران ۷۸۱-۷۹۵ ه. ق.).....	۱۰۷
فصل پنجم: دوره سوم حکومت سادات مرعشی در مازندران (از عصر سلطنت شاهرخ تیموری تا برآمدن صفویان ۸۰۷-۹۰۶ ه. ق.).....	۱۲۹

● ۸ ..... ●●● ظهور و سقوط مرعشیان

فصل ششم: مرعشیان در عصر صفویان (۱۱۳۵-۹۰۷ هجری) ۱۶۵

نتیجه‌گیری..... ۲۲۱

فهرست منابع ۲۲۵

پیوست‌ها..... ۲۳۳

نمایه ۲۶۱

مقدمه

مطالعه نقش خاندان‌های ایرانی در شکل‌گیری حکومت‌های پیش از اسلام و موضوع حکومت‌های محلی نیمه مستقل در ایران پس از اسلام و عوامل گوناگون مؤثر در شکل‌گیری آن‌ها همواره مورد علاقه مؤلف بوده است. به ویژه آن‌که این موضوع – تحت‌الشعاع اقتدار و دوام حکومت‌های مرکزی – آن‌چنان که باید از اهمیت ویژه‌ای در مطالعات تاریخی برخوردار نشده است. گرچه نمی‌توان منکر شد که در بسیاری از تألیفات و آثار محققان و مورخان بر نقش برجسته خاندان‌های ایرانی پیش از اسلام در روی کار آمدن دولت‌های اشکانیان و ساسانیان تأکید شده است و پس از اسلام نیز مورخان با به کار گرفتن عناوین آل‌طاهر و آل‌سامان و آل‌بویه به نقش خاندان‌ها در تشکیل حکومت‌های ایرانی اشارات معنی‌داری دارند.

کتاب حاضر با مطالعه و بررسی تاریخ ایران بعد از اسلام، تا حدّ ممکن در پی دستیابی به اطلاعات نایافته مؤثر در چگونگی تأسیس و استقرار و توسعه یکی از این نوع حکومت‌ها است که سیدقوام‌الدین مرعشی در نیمه دوم قرن هشتم هجری در مازندران بنیان نهاد و پس از او نیز بازماندگانش با بهره‌گیری از زمینه‌های مساعد مذهبی و اجتماعی منطقه در جهت منافع مردم آن را به قرن دهم رساندند و پس از آن نیز مردانی از آن خاندان در نقاط

مختلف ایران در تشکیل حکومت‌های دیگر نقشی برجسته ایفا نمودند. مؤلف در این مطالعه با گزینش روش گردآوری اطلاعات و بهره‌گیری از برخی آثار خطی و منتشرنشده و نقل قول‌های صاحب‌نظران و معمرین مرعشی سعی در تجزیه و تحلیل علی آن‌ها داشته است.

اگر چه مرعشیان حکومت ابتدایی خود را در سال ۷۶۰ هجری قمری در آمل بنیاد نهادند. اما آثار مورخان و محققان درباره آنان از بسیاری جهات به یکدیگر شباهت دارد. چنان‌که می‌توان از تأثیر نهضت سربداران خراسان به عنوان فصل مشترک تألیفات مذکور نام برد. این در حالی است که آنان از حضور فرق گوناگون شیعی و تضاد آنان با یکدیگر و مذهب تسنن و دیگر ویژگی‌های مازندران و گیلان غافل نبودند. لیکن مراد مؤلف جستجو در زمینه‌های عمده و اساسی استقرار و توسعه این دولت است. و این که چه ارتباط اعتقادی میان سربداران خراسان و مرعشیان وجود دارد. و وجوه اعتقادی آرمانی شیعی چگونه با تمایلات استقلال طلبانه و جنگجویانه مردم سران خاندان‌های مازندران که از قدیم‌الایام در شکل‌گیری حکومت‌های محلی مؤثر بودند در عصر مرعشیان با هم درآمیخت.

از ویژگی‌های کتاب حاضر مطالعه و بررسی چگونگی درآمیختن مرعشیان و صفویان با هم و استمرار نقش پویای رجالی از آن خاندان در دوره‌های دیگر تاریخ ایران است.

مطالعه و بررسی اوضاع سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی مردم مازندران و حتی همسایگان، پیش و بعد از ظهور مرعشیان، هم‌چنین مناسبات متقابل حکام و مردم نیز از جمله مورد توجه این کتاب است. در این باره سعی شده است نکات برجسته حوادث و رخداد‌های گوناگون همسایگان، در خراسان و گیلان مورد توجه و ضبط و ثبت قرار گیرد تا ابعاد مختلف ارتباط و اثرات آن‌ها بر اوضاع مازندران آشکار شود. بدین ترتیب پیشاپیش می‌توان گفت که آن‌چه مرعشیان پی افکندند استمرار نتایج و آثار حکومت علویان و آل‌بویه و سربداران خراسان و دیگر تکاپوهای شیعی و در مراحل نهایی‌اش

درآمیختن آن با تشیع مردمی ایالات مرکزی و غربی ایران بوده است. با این تفاوت که تشیع دوازده امامی مرعشیان پررنگ‌تر از پیشینیان می‌نماید.

مطالعه و بررسی تاریخ صفویان در ادامه حیات سیاسی - فرهنگی مرعشیان از آن‌جا حائز اهمیت و اولویت است که بنیانگذار دولت مزبور یعنی شاه اسماعیل یک‌چند از روزگار کودکی خویش را در گیلان و تحت نظر و حمایت حکام آن دیار که از مرعشیان مازندران متأثر بودند گذرانده است. چنان‌که چگونگی درآمیختن بازماندگان سیدقوام‌الدین مرعشی با صفویان ابعاد دیگری از نقش و اهمیت خاندان‌ها و حکومت‌های محلی را آشکار می‌سازد، چرا که در طول تاریخ ایران پس از اسلام برخی از این حکومت‌ها علیرغم محدودیت‌های جغرافیایی و محصور ماندن در قلمرو معین و عمر کوتاه زمامداری، گاه به مثابه یک حکومت فراگیر عمل می‌کردند و در عرصه‌های فرهنگی و اجتماعی و حتی در مواضع حمله و دفاع کمتر از حکومت‌های قدرتمند مرکزی ظاهر نمی‌شدند و آثار وجودی آنان تا مدت‌ها پس از انقراض آنان باقی می‌ماند. برای مثال امنیت و رفاه موجود در عصر حکومت‌هایی چون طاهریان، سامانیان، علویان و آل‌بویه می‌تواند شاهد خوبی باشد که مکرراً در تألیفات تاریخی نیز به آن استناد شده است.

در خاتمه بار دیگر با اعتراف به کاستی‌هایی که بی‌شک با ادامه مطالعه و بررسی‌های افزون‌تر و ژرف‌تر قابل رفع خواهد بود، امیدوارم کتاب حاضر بتواند تا حدودی به اهداف خود نزدیک شود چنان‌که مقصود اصلی نگارنده از پژوهش حاضر دستیابی به پاسخ پرسش‌های زیر بوده است:

الف: اگر بپذیریم نقش خاندان‌های با نفوذ در ایران پیش از اسلام توانست خود را به عرصه‌های گوناگون حیات اجتماعی و فرهنگی و سیاسی ایرانیان پس از اسلام برساند آیا مرعشیان می‌توانند یکی از مظاهر آن باشند؟ در صورتی که پاسخ مثبت باشد، زمینه‌های مؤثر در بروز و ظهور حکومت سادات مرعشی چه بوده است؟

ب: آن‌چه که صفویان به عنوان حکومتی یکپارچه و با اقتدار سیاسی -

مذهبی در ایران بنیان نهادند تا چه حدّ از سوابق شیعی خاندان‌هایی چون سادات مرعشی و یا سادات آل‌کیا متأثر بوده است؟ و آن‌چه که این خاندان‌ها به عنوان آمیزه‌های صوفیانه با خود داشتند تا کجا مورد بهره‌گیری صفویان قرار گرفت؟

ج: چگونه زمانی که حکومت مرعشیان منقرض شد، رجال این خاندان از حکومت دور ماندند و اقتدار سیاسی خود را از دست دادند، نفوذ قابل ملاحظه آنان در عرصه‌های گوناگون سیاسی، فرهنگی صفویان و دولت‌های پس از آن استمرار یافت؟

پاسخهای فرضی و احتمالی به سؤالات فوق نیز عبارتند از:

الف: تأسیس حکومت مرعشیان مازندران نمونه‌ای است بسیار آشکار از استمرار و تکرار نوعی از حکومت‌های خاندانی در ایران پس از اسلام، که بنا به مقتضیات زمان و مکان در گستره تاریخ ایران عینیت یافت و برآیند برجسته‌ای است از تفکرات شیعی منطقه که نمی‌توان در آن تصوف و درآمیختن آن با تشیع را نادیده گرفت و قبض و بسط آن را در گذشت ایام مورد ملاحظه قرار نداد.

ب: استقرار دولت صفویان بی‌شک از اندیشه‌های سیاسی - اجتماعی تشیع و نقش خاندان‌ها و دولت‌های شیعی پیش از خود متأثر بود، چنان‌که می‌توان از جمله برجسته‌ترین آنان مرعشیان را نام برد.

ج: انقراض حکومت سادات مرعشی و درآمیختن آن با صفویان نیز از ابعاد گوناگون - فرهنگی، اقتصادی و سیاسی - قابل ملاحظه است. چنان‌که حضور رجال مذهبی، سیاسی و نظامی از این خاندان در دورانهای گوناگون تاریخ ایران بیان‌گر آن است که سادات مرعشی به دلیل آن‌که خود را در محدوده جغرافیای طبیعی و سیاسی خاصی محصور نکرده بودند، توانستند قرن‌ها پس از انقراض حکومت منسوب به خود، به حیات فرهنگی و اجتماعی خویش ادامه دهند.